

Rígó Róbert

DEBRECENBŐL KOSDRA.

SZENES LÁSZLÓ (1910–2007) LELKÉSZI PÁLYÁJÁNAK VÁZLATA

Tanulmányomban egy 20. századi lelkész életútját mutatom be, mely még a Monarchiában kezdődött és a rendszerváltás utáni időszakban ért véget. Szenes László töredékesen megírta az emlékeit, könyvbe formázását elkezdte, de befejezni már nem tudta. Irattárában számos hivatalos dokumentumot, levelet hagyott hátra, melyekből fiával, Szenes Mártonnal együttműködve egy koherens emlékiratot szerkesztettünk és jómagam jegyzetelem. Ezekre a forrásokra támaszkodva foglaltam össze az életút fontosabb állomásait. Szenes László igen szemléletesen idézi meg a kort és ad számos új ismeretet és adalékot az első világháborús évekről, a szentesi gyermekkoráról, a debreceni teológiáról, a külföldi tanulmányútjairól Strasbourgban és Belfastban, 1934-ben kezdődő segédlelkézi szolgálatairól Hajdúhadházán, Debrecenben a kistemplomi gyülekezetben, majd Munkácson. A második világháború elején meghívták Debrecenbe az újonnan felállított egyetemi templom gyülekezetébe, 1944-től a debreceni nagytemplomi lelkésze lett Révész Imre, majd Péter János püspökök mellett egészen 1953-ig, amikor „méltatlan hátratételt szenvedett”, lemondatták állásáról és az egyházmegyéből is eltávolították. Kosdra helyezték, ebben a Vác melletti kis faluban folytatta szolgálatát és alapított családot, innen került nyugállományba 1984-ben, 2007. július 23-án hunyt el.

Szenes László 1910. június 3-án született Szentesen, apja Sztanajovics János, akinek családja Újvidékről származott. Édesanyja Sebesi Erzsébet volt, a család ezen ága erdélyi, karánsebesi gyökerekkel rendelkezett. Szentesen asztalos-iparos volt az anyai nagypapa, nála segédként kezdett el dolgozni az édesapja, majd a mester lányával, Erzsébettel összebarátkoztak és összeházasodtak. A háború előtt, a jól menő műhelyben segédek és inasok is dolgoztak, gépesíteni kezdtek. Egyre nagyobb megrendeléseket kaptak, a legbüszkébbek a ráckevei és a Szentes-felsőparti református templom berendezésére voltak. Az első világháború kitörése korán véget vetett a békés gyermekornak és a polgári életmódnak, ugyanis az édesapját behívták katonának, Szarajevóba került, s mivel értett a famunkához, a hídászokhoz osztották be. Nagypapa először Aradon, majd Győrött az ágyúgyárban kényszerült munkát vállalni, hogy a családja szűkös megélhetését biztosítani tudja.

Szenes László első gyermekkori emlékei közé tartozott az első világháború ki-robbanásának híre Szentesen.¹ Egy bátyja volt, János, de kiskoruktól kezdődően

¹ SZENES László: *Évszázadom töredékei* (kézirat)

nem volt jó a kapcsolatuk. Szentes román megszállásáról részletes emlékekkel rendelkezett: a megszállók az asztalosműhelyüket kifosztották, a modernnek számító elektromos munkagépeiket elvitték.

Édesapja 1919 augusztusában tért haza, de más emberként, mert a világforradalmat várta és szakszervezeti vezető lett. A szülők fokozatosan elhidegültek egymástól, külön költöztek, majd elváltak. Szenes László a négy elemi osztály elvégzését követően, 1919 szeptemberétől a szentesi Horváth Mihály Reálgimnázium diákja lett, de tanulmányait csak később tudta megkezdeni, mert az ekkor tomboló influenzajárvány ledöntötte. 1923-ban, 13 éves korában, a válóper lezárását kimondó határozat kézbesítését követő napon elhunyt 33 éves édesanyja. A bírósági döntés szerint László az édesanyjánál, bátyja az édesapjánál nyert elhelyezést, de ezen a napon még mind a két gyermek az édesanyjánál lehetett, aki egyszer csak rosszul lett, leesett a székről, majd agyvérzés következtében rövidesen elhunyt. Szenes a nap történéseinek szinte minden apró részletére emlékezett, és rögzítette azokat a visszaemlékezésében.

A gimnáziumban hamar kiderült a nyelvek iránti kiemelkedő érdeklődése és érzéke, nyolc évig tanult latin, hat évig német és négy évig francia nyelvet, minnek köszönhetően komoly alapokra tett szert, később nagy hasznát vette a teológián és külföldi tanulmányai során. Kanász Nagy József² hitoktató vonta be a Soli Deo Gloria (továbbiakban SDG) református diákmozgalomba,³ mely nagy hatást gyakorolt rá. Így emlékezett erre:

- ² Kanász Nagy József (1888–1962) Szentesen született, 1913-ban avatták lelkésszé Budapesten. A szentesi református egyházközséghez tartozó Csongrádon 1934-ben ő kezdeményezte a városnál a református templom építését, melyet 1937-ben avattak föl és szervezte meg a helyi gyülekezetet. <https://www.csongradreformatar.hu/listing/reformatus-templom/> (Letöltés: 2023. május 18.)
- ³ A Soli Deo Gloria Református Diákszövetség 1921. július 11-én alakult meg Somogykiliti-Siófokon. Az SDG-ről l. bővebben: *Theologia Reformata Transylvaniaica* 67(2022/1), 185–333, <http://studia.ubbcluj.ro/download/pdf/1434.pdf> (Letöltés: 2023. augusztus 10.)
- ⁴ Töltéssy Zoltán (1900–1932) teológiai tanulmányait a kolozsvári és a budapesti református teológián, valamint Skóciában végezte. 1922-ben Ravasz László püspök titkára lett, majd az amerikai pittsburghi teológián tanult tovább, később gyülekezeti lelkészként szolgált. Jelentős szerepet játszott az SDG megalakításában. Amerikából hazatérve, 1926-tól a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Szövetségének nemzeti titkára lett, szerkesztette az *Ébresztőt* és a *Kálvinista Szemlét*. GÉRA Eleonóra: „Szerény, de prófétai és harcos fiatalember”, Töltéssy Zoltán, az ifjúsági vezető, in: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*, Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 2021, 33–54.
- ⁵ Karácsony Sándor (1891–1952) az *Erő* és a *Diákvilág* című református ifjúsági folyóiratok szerkesztője, a regőscserkészlet szervezője. 1942-ben nevezték ki a Debreceni Tudományegyetem bölcsészkarán a pedagógia professzorává, nyilvános rendes tanárrá. HELTAI Miklós: Nevelés – a lelkek összhangja, *Credo* 19(2013/2), 36–43.
- ⁶ Batiz Dénes (1900–1980) Az 1930-as évektől cserkészvezető, a KIE országos vezetőségének tagja. Az 1950-es évektől Sárospatakon egyházközségi főgondnok. 1967-ben az utolsó „egyházi per” fővádlottja volt, a többi vádlott Kovács Bálint lelkész, Bugárszky Mátvás egyházközségi presbiter, Tisza Imre nyugdíjas diakónus és Dobos Károly lelkész. Mindannyian az 1951-ben feloszlott Keresztyén Ifjúsági Egyesület munkatársai, illetve vezetői voltak, akik később is aktívan folytatták az ifjúsági munkát gyülekezeteikben. BARCZA József: Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyarországi Református Egyházban, *Confessio* 18(1994/2), 90–103.

„az SDG karizmatikus vezetői egyéniségeket termelt ki (Töltéssy Zoltán,⁴ Karácsony Sándor,⁵ Batiz Dénes,⁶ Fónyad Dezső⁷ stb.), ők a mi nyelvünkön beszéltek, ismerték jól a serdülők, diákgyerek világát. [...] Utazásai során Kanász Nagy megismerte a tájék óriási tanyavilágát, melyben már kezdtek feltűnedezni a Klebelsberg iskolák és tanítói lakások. Megszervezte, hogy a mezei munkák megszűntével, ősztól tavaszig, s főleg télen, vasárnap délutánonként vallásos délutánt tart az SDG-ekkel. Én is a jelentkezők között voltam s magam sem gondoltam, hogy a tanyai emberek meg az iskolai tanulók el fogják terjeszteni a vallásos délutánok hírét, s olyan sokan jönnek el, hogy a tágas tantermek falán hosszú csíkokban folyik lefelé a benszorultak lehetetének párája. Mit tudunk nyújtani a – miszerintünk – elhanyagolt emberek számára? Énekelni szerettek, tehát elsősorban egyházi énekeket tanítottunk hozzájuk illő színes, szívhez szóló rövid magyarázatokkal kísérve. Példákat adtunk otthoni bibliaolvasásra. Még közhasznú ismereteket is táltunk, főleg az egészségvédelem és elsősegély nyújtása köréből. – Nem sajnáltuk a több órás gyaloglást, fagyban vagy vendégmarasztaló sárban. Örömet szerzett nekünk az is, hogy távozáskor sokáig hallottunk magunk mögött a kiáltásokat: »Jöjjenek máskor is!« [...] Pesti teológusok is jöttek, életre szóló barátságok szövődtek, a serdülők az öncélú problémázgatás helyett világos döntéseket hoztak, a bizonyoságtételek felhője vett körül. Érettségi után csak a mi osztályunkból nyolcan jelentkezünk teológiára.»⁸

Kanász Nagy József javaslatára a budapesti református teológiára jelentkeztek, de helyhiány miatt nyolcukat átirányították Debrecenbe.

Szenes László 1928-tól 1932-ig tanult a Debreceni Egyetem teológiai fakultásán és ezzel párhuzamosan a kollégiumi Lelkészképzőn. Emellett – a nyelvek iráni vonzódásának köszönhetően – az Egyetem Bölcsészkarán is rendszeresen látogatta a francia, majd az angol szakosok óráit is, ahol angol lektortól is tanult. Tanulmányait református alapítványi ösztöndíjból fedezte, de a támogatásért cserébe jól kellett tanulnia, mert családi támogatásra nem számíthatott. A szentesi diákok az internátusban kaptak elhelyezést. Az első héten tífuszos lett, mikor felépült, az első egyetemi óráján dr. Kiss Ferenc⁹ a belmisszió professzora éppen

⁷ Fónyad Dezső (1906–1965) Szombathelyen született, értelmiségi-kereskedő családban. Elemi és középiskolai tanulmányai után orvosi pályára készült, de megfelelő anyagi feltételek híján 1925-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémiára iratkozott be, majd Svájcban végezte teológiai tanulmányait. Debrecenben bölcsészeti doktorátust szerzett. Húsz évet szolgált az SDG mozgalomban. A Konventen ifjúsági lelképásztorként az SDG főtükára, diákkonferenciák rendezője, a diákmozgalom egyik vezéralakja. 1938-tól a monori gyülekezetben huszonegy éven át szolgált viszonylag fiatalon bekövetkezett haláláig. BÁRÁNY Zoltán: Megemlékezés dr. Fónyad Dezsőről az SDG alapításának 100. évfordulója alkalmából, *Theologia Reformata Transylvanica* 67(2022/1), 206–214., <http://studia.ubbcluj.ro/download/pdf/1434.pdf> (Letöltés: 2023. augusztus 10.)

⁸ Szenes: *Évszázadom töredékei*. Az SDG-s gimnazista diákok hasonló vasárnapi vallásos programjainak biztosítása a Kecskemét környéki tanyavilágban is hasonló gyakorlat volt. RIGÓ Róbert: A Soli Deo Gloria Református Diákszövetség Kecskeméten, *Theologia Reformata Transylvanica* 67(2022/1), 259–296. <http://studia.ubbcluj.ro/download/pdf/1434.pdf> (Letöltés: 2023. augusztus 10.)

⁹ Kiss Ferenc (1862–1948) 1899-ben lelkész lett Püspökladányban, a tiszántúli egyházkerület 1909-ben tanácsbíróvá, majd 1912-ben főjegyzővé választotta. 1911-ben az alsószabolcs-hajdúvidéki

utolsó óráját tartotta nyugdíjba vonulása előtt, ekkoriban alapította meg az Országos Református Szeretetszövetséget.

A teológiai évek alatt, 1930-ban elhunyt a nagyapja is, majd az egyik tanára javaslatára – aki szerint a Sztanajovics névvel egy gyülekezet sem fogja lelkészévé választani – ebben az évben magyarosította a családnevét Szenesre a belügyminiszter engedélyével.¹⁰ A debreceni SDG szervezésében is szerepe volt Szenes Lászlónak. Ebben a két évvel fölötte járó, szintén szentesi Pap László¹¹ is támogatta, és a harmadik szentesi származású diák, Dóczy Antal¹² is. 1932-ben végzett a Debreceni Teológián. Részletesen és reálisan bemutatva írt a teológiai tanáiról, professzorairól, rögzítette, hogy akkoriban volt egy jelentős cserélődés a tanári karban, sokan nyugdíjba mentek és helyükre fiatalabbak érkeztek, a legnagyobb hatással Csikesz Sándor¹³ professzor volt rá, aki a „tehetséges diákjait kutatási témák javaslatával a teológiai szakirodalom olvasására ösztönözte”. Másodéves korában az önképző

egyházmegeye esperese lett. 1913-tól Debrecenben a teológiai akadémián kapott tanári állást. 1914 szeptemberétől az alakuló egyetemen a lelképásztorkodástan professzora lett és kinevezték az egyetem első rektorának. 1904-től tagja volt zsinatnak, 1920–1922 között nemzetgyűlési képviselővé választották. Részt vett az Országos Református Lelkészegyesület létrehozásában. 1933-ban nyugalomba vonult, és minden energiáját az Országos Református Szeretetszövetség megalapításának és ennek keretében árvaházak, időszotthonok, napközi otthonok és fogyatékos intézetek szervezésének szentelte. VIRÁGOS Márta: A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem első rektora: Kiss Ferenc (1862–1948). <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstream-s/3e901949-71aa-4e3a-84a0-d605d37db2d3/content> (Letöltés: 2023. május 16.)

¹⁰ *Budapesti Közöny* 64(1930/148), 1930. július 2.

¹¹ Pap László (1908–1983) Szentesen született, a teológiát Debrecenben végezte, majd Utrechtben doktorált. Hazatérte után a budapesti teológia Öszövetség tanára lett. 1947-től tíz éven át dékánként vezette a Budapesti Református Teológiai Akadémiát és a Ráday Gyűjteményt. Nagy Imre miniszterelnöksége idején, 1954-től újra részt vehetett az egyházi világszervezetek ülésein, a Dunamelléki Református Egyházkerület főjegyzőjévé választották, így 1956 nyarától – Bereczky Albert püspök agyvérzése miatt – gyakorlatilag ő vezette az egyházkerületet. Az 1956-os forradalmi események során Ravasz Lászlóval és Kardos Jánossal a Református Megújulási Mozgalom élére állt. Bereczky lemondását követően az Állami Egyházügyi Hivatal Pap László püspöki kinevezésével tervezte legitimálni az új egyházpolitikát, de ő nem vállalta a pozíciót, és az állambiztonság sem tudta beszervezni. Ezt követően az egyházvezetésnek kellett félreállítania, 1958 szeptemberében a Tolna megyei Murgára helyezték segédlelkésznek, 1963-ban – 55 éves korában kényszernyugdíjazták. ERDŐS Kristóf: Pap László (1908–1983), in: Erdős Kristóf–Kiss Réka (szerk.): *Emlékezés és felejtés. Egyházi sorsok a diktatúrák árnyékában*, Református Közeleti és Kulturális Központ Alapítvány, Budapest, 2018, 26–27.

¹² Dóczy Antal szegény szentesi családból származott, a teológia elvégzése után Kanadában, Franciaországban, majd Budapest egyik munkásnegyedében, végül Ózdon volt lelkész. 1946-ban Szabó Lőrinc nála vendégeskedett több héten át. Szenes László részletesen írt róla. Szenes: *Évszázadom töredékei*.

¹³ Csikesz Sándor (1886–1940) a teológiát Budapesten és Berlinben végezte. 1911-től Cegléden volt segédlelkész, majd az Ormánságban, Csányoszáron lett lelképásztor, közben az első világháborúban táborig lelkészként szolgált. 1921-től a Debreceni Lelkészképző Intézet tanára, majd 1923-tól a debreceni Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán a Gyakorlati Teológiai Tanszék rendes tanára lett. A Kar dékánja volt 1925–1926-ban, majd az Egyetem rektora lett 1937–1938-ban. Az Országos Református Lelkészegyesület főtitkára volt 1920–1935 között. Nemzeti Örökség Intézete, Nemzeti Sírhelyek, Csikesz Sándor. <https://intezet.nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/debrecen/nagyerdei-kozponti/csikesz-sandor/> (Letöltés: 2023. május 20.)

kör titkárává választották, ezt követően Csikeszt gyakorta felkereste a levéltárban található „irodájában”. A professzor, mint az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) főtitkára, a nagyobb református gyülekezettel rendelkező városokban lelkésztovábbképzőket rendezett, amit összekötött bizonyágtevő, látványos felvonulásokkal.¹⁴ Szárnyai alá vette Szenes Lászlót, terelte tanulmányai előrehaladásában, azt is tudta róla, hogy kiválóan beszél franciául.

Az Országos Ösztöndíjtanács meghirdette az 1932/33-as tanévre a külföldi ösztöndíjakat. A Hittudományi Kar minősítette a beérkezett pályázatokat, Szenes László 8. féléves debreceni hallgatót „külön kiemelve” jelölték ösztöndíjra. Indoklás szerint „jeles előképzettsége, kiváló tehetsége és szorgalma, dicséretes szemináriumi dolgozatai és nyertes pályamunkája alapján teljesen méltó és érdemes arra, hogy a genfi ösztöndíjat megkapja”.¹⁵ Végül 1932-től a Strasbourgi Egyetem Protestáns Teológia Karán tanult, ahol 1933. júliusban vizsgázott.¹⁶ A strasbourgi ösztöndíj elnyerésében Csikesz Sándornak meghatározó szerepe volt. Az újabb egyéves belfesti ösztöndíjat egy Strasbourgba látogató északír professzor ajánlotta fel számára. 1933. október 13-tól 1934. április 13-ig Belfastban tanult a The Presbyterian College-ban, ahol egyedüli külföldi diákként minél gyorsabban szert kellett tennie a nyelv magas fokú ismeretére. A gyakorlati teológiára a képzés során kiemelt hangsúlyt helyeztek, rendszeresen készítettek prédikációvázlatokat és a társadalom minden rétegével kapcsolatba kellett kerüljenek, a börtönöktől kezdve az idősotthonokon át a fogyatékkal élőkig. Belfastban a puritanizmus volt rá nagy hatással és a vallásosság jelenléte a mindennapokban, például a köztereken is rendszeresen prédikáltak, sőt ez a konfirmáció előtt több gyülekezetben is kötelező elvárás volt az egyháztagságra készülőkötől. Népszerű volt Írországnban, mert sok helyi cserkész részt vett az 1933-ban megrendezett gödöllői Cserkész Világtalálkozón, jó emlékekkel tértek haza, főleg a magyaros vendégszeretetet és a találmányosságot emelték ki. Amikor egy újságcikkben megírták, hogy egy magyar lakik a teológiai internátusban, egymást érték a meghívások a belfesti gyülekezetektől és vidékről is, melyeken Magyarországról szóló ismertetést kértek tőle. Megismerkedett az országos cserkészvezetővel, Mr. Brittannel is, aki három hétig vendégül látta az otthonában, gépkocsiján elvitte kirándulni a legtávolabbi tájakra is, majd egy több hónapra beosztott listát adott át, amelyben a cserkészek szülei hívták meg néhány napra, ami sokat jelentett a nyelvtudása tökéletesítése szempontjából. Minden családnál azt tapasztalta, hogy a közös reggeli után Bibliát olvastak és közösen imádkoztak. Szívesen maradt volna hosszabb ideig Észak-Írországnban, de Csikesz Sándor megkereste, hogy jöjjön haza, mert állás várja.

1934. július 7-től Hajdúhadházra, egy 11 ezer lelkes gyülekezetbe neveztek ki segédlelkésznek Molnár Zoltán mellé.¹⁷ Előtte Pap László volt ott a segédlelkész,

¹⁴ Szenes: *Évszázadom töredékei*.

¹⁵ A Hittudományi Kar javaslata az 1932/33-as külföldi ösztöndíjakra vonatkozóan. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, (TrREL) II.2.c. 24.d. 390.

¹⁶ Három kurzus elvégzését igazoló egyetemi okirat, 1933. július 17. (Szenes László hagyatéka)

¹⁷ A Tiszántúli Református Egyházkerület püspökétől Szenes László segédlelkései szolgálatra történő kirendelése, 2289/1934. (Szenes László hagyatéka)

de őt más szolgálatba helyezték. Szenes László, amikor Debrecenben járt, egy alkalommal a villamosmegállóban találkozott Uray Sándor¹⁸ kistemplomi lelképásztorral, egyházkerületi főjegyzővel, aki részt vett lelkészképesítői vizsgáján és meghívta segédlelkésznek, azt is megígérte, hogy mindent elrendez az áthelyezés ügyében. A debreceni kistemplomi egyházrészben öt évet szolgált, 1935-től 1940-ig segédlelkészként, szolgálatai nagy részét felváltva a Kis- és Nagytemplomban végezte. Szenes László az emlékiratában megállapította, hogy „Ekkoriban én nem is láttam mást, csak telt templomokat. [...] A Kistemplomban hétköznap is voltak istentiszteletek. Reggel 7 és este 6 órákor. Reggel kb. 80 résztvevő volt, este 200 körül.”

1935-ben a lelkészi vizsgáját kitűnő eredménnyel tette le, kiváló szószéki szolgálata mellett. Heti tíz órában hittant tanított, a Debreceni Református Főgimnáziumban helyettes vallásanárként.¹⁹ Uray Sándorhoz sokan jártak különböző problémákkal, Szenes irodája a parókia földszintjén volt, a lelkésze az emeleten, így az lett a feladata, hogy megszűrje a vendégeket, és csak azokat engedje föl, akiknek az ügyét nem tudta megoldani. Szenes László ekkor ismerkedett meg alaposabban a belmisszióval, annak is „reményteljes hajtásaival” a bibliáórával és a bibliakörrel. Az ottani szolgálata idején a kistemplomi egyházrésznek tizenegy bibliaköre volt. A „méltóságos asszonyok bibliakörét” Uray Sándor a lakásán tartotta, Szenes László a hivatalában a „központi bibliakörnek” adott helyet. Debrecenben többször tolmácsként segített, például James Stewart és testvére evangélikáló előadásait fordította, amikor Magyarországon jártak.

1940. szeptember 1-jétől Szenes László okleveles lelkészt, vallásanárt Révész Imre püspök²⁰ kinevezte Munkácsra vallásoktató segédlelkésznek.²¹ Itt mindössze fél évig szolgált, mert 1941. február 1-jétől meghívták a debreceni egyetemi templom első lelkészének, ami egy új gyülekezet felállítását is jelentette. Mellette

¹⁸ Uray Sándor (1878–1969) Kolozsváron járt teológiára 1896 és 1900 között, majd Debrecenben fejezte be. Makón, Karcagon, Aradon és Debrecenben volt segédlelkész, itt 1905-től vallásanár is. 1909-től lelkész lett Debrecenben, 1938-tól egyházkerületi főjegyző, 1937-től a zsinat póttagja, majd 1939-től rendes tagja. 1942-ben lemondott a főjegyzői tisztségről, 1952-től nyugdíjas. ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, 3. javított és bővített kiadás, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1977.

¹⁹ 1939. január 25-én a Tiszántúli Református Egyházkerület lelkészi főjegyzője által kiállított Szolgálati Bizonyítvány. (Szenes László hagyatéka)

²⁰ Révész Imre (1889–1967) teológiai tanár volt Kolozsváron 1912 és 1920 között, ekkor került Debrecenbe gyülekezeti lelkészként. 1930-tól a Debreceni Egyetem Református Hittudományi Karán az egyháztörténet professzora lett. 1923 és 1929 között a Tiszántúli Református Egyházkerület főjegyzője, majd 1938-tól 1949-ig püspöke. 1949 júliusában testi és lelki kimerültségére és betegségére hivatkozva lemondott a püspökségről és a lelkészségről is, majd Budapestre költözött. Szabadi István: Névtár, in: Szabadi István (szerk.): *„Szorultságomban – tág tért adtál”*. Balla Árpád református lelképásztor hagyatéka, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen, 2012, Névtár, 531. és SZABÓ András Péter: Révész Imre „az idők viharában” (1944–1967), *Protestáns Szemle* 45(2003/2), 66–84.

²¹ Tiszántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatalának 2966/1940. végzése (Szenes László hagyatéka).

felkérték klinikai lelkészi szolgálatra is, ezt a pozíciót előtte dr. Bodonhelyi József²² töltötte be, akit Budapestre hívtak meg.²³ Az egyetemi templom alapkövét 1939. április 27-én rakták le, a felszentelő istentiszteletet 1942. május 17-én tartották. Szenes László véleménye szerint „e templom hivatása az volt, hogy összekötő híd legyen a magasabb fokú oktatásért oly sok áldozatot hozó tiszántúli református-ság és állami egyetem között”. Az építési költségeket megosztva viselte a Tiszántúli Református Egyházkerület, a Debreceni Református Egyházközség, az állam és Debrecen városa. Mivel a költségvetés nem foglalta magában a harangot, az orgonát és a gyülekezeti termek berendezését, a „gyülekezet önkéntes áldozat-készségére” is szükség volt.

Szenes László ekkor lett először önálló gyülekezeti lelkész, 1941. február 16-ániktatták be, a székfoglaló beszédében a következőket hangsúlyozta:

„Életemben, amely eddig szakadatlan készülés és holnapvárás volt, talán ez az első perc, melyben kimondhatom a földi embereknek: megérkeztem. [...] Amennyire vissza tudok emlékezni, nekem soha senki nem mondta, hogy a lelkészi hivatást válasszam. Félárván s még így is legtöbbször az atyai háztól távol nevelkedvén, soha senki nem biztatott tanulásra és soha senki számon nem kérte azt tőlem. És mégis; kezdetől fogva semmi sem tudott olyan vonzó hatást gyakorolni reám, mint a lelkészi hivatás, az igehirdetés szolgálata.”²⁴

Hétköznapokon a káplánnal együtt az egyetemi klinikán betegeket látogattak, a legkisebb kórteremben is tartottak hetente legalább egy alkalommal rövid istentiszteletet. 1941-ben számos ilyen istentiszteletet tartottak és több ezer alkalommal végeztek beteglátogatást. A gyermekek számára három vasárnapi iskolát tartottak, a gyülekezeti tagok, továbbá az egyetemi hallgatók, valamint a körzet területére eső intézetek (testvérképző, bábaképző stb.) számára hetenként 11 csoportban folyt bibliaköri munka. A betegek között tízezrekre menő példányszámokban osztottak hite erősítő iratokat, imakönyveket, szervezték a nőszövetséget. Az egyetemi templom körül élénk gyülekezeti élet vette kezdetét.

1944 nyarán Szenes Lászlót választotta meg a központi presbitérium a Nagytemplomba „püspöki másodlelkésznek”. A hivatalos beiktatására csak később, 1944. szeptember 4-én került sor az állandó légiveszély miatt. Egy évvel később, csak 1945. szeptember 24-én állították ki a díjlevelét a debreceni Péterfia utcai

²² Bodonhelyi József (1909–1965) a középiskolát Kecskeméten, a teológiát Debrecenben végezte (1928–32), majd Halleban, Wittenbergben (1932–33) és a skóciai Aberdeen egyetemen (1933–34, 1935–36) tanult. Itt 1936-ban bölcsészdoktorátust, 1938-ban Debrecenben teológiai doktorátust szerzett. Aberdeenben 1960-ban díszdoktorrá avatták. 1939-től Orgoványban, majd Debrecenben lelképásztor. 1941-től haláláig a budapesti teológia tanára, emellett 1961-től a Budapest-Kálvin téri egyházközség egyik lelképásztorja volt. KENYERES Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon*, javított, átdolgozott kiadás, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/> (Letöltés: 2023. augusztus 10.)

²³ A Debreceni Ref. Egyházközség presbitériumi jegyzőkönyve, 1941. január 6-i üléséről (Szenes László hagyatéka).

²⁴ *Debreczeni Újság*, 1941. február 18.

(püspöki) egyházzrészben „püspöki másodlelkési állásra”. Javadalma a presbitérium által megállapított készpénzfizetés, természetbeni lakáshasználat, 105 kat. hold fekete föld 1/11-ed részének haszonélvezete, 12 köbméter tűzifa beszállítva és a stóladíj volt.²⁵

1944 júniusától bombázták Debrecent, június 2-án a vasútállomás környékét teljesen szétbombázták, több száz halottja volt ennek a támadásnak. Ezt követően szeptemberben több hullámban érkeztek repülőök a város fölé, Szenes László becslése szerint ezeknek a légítámadásoknak összesen 800 áldozata lehetett az egész egyházközségre vonatkozóan. A város szovjet ostromának kevés áldozata volt, de utána ez jelentősen megnőtt, december elejétől hozták be az ideiglenesen elföldelt, szovjet katonák által lelőtt halottakat, főleg a tanyákról a köztemetőkbe, február végéig a számuk 300–400 között lehetett. 1944. szeptember közepétől éjszakánként már a szovjetek bombázták Debrecent. 17-én este 9 órakor lebombázták a Nagytemplomot, két bomba hullott rá. A faanyag lánggra lobbant és a tető leégett, a nyugati torony nyolc napig parázslott. A tetőről a parázs a templomtérbe hullott, de néhány katonával és a segédlelkéssel eloltották a keletkező tüzeket. Az egyetemi templomot is aknátalálatt érte, a színes ablakok mind betörték, az oroszok több mint egy évig rádióállomás céljára használták, berendezése szinte teljesen elpusztult ez idő alatt. Az úrasztali edényeket elrejtették, így azok megmaradtak, és az irattár is. A német megszállás időszakában utoljára október 8-án tartottak istentiszteletet, miután Sulyok Kálmán segédlelkész jelentette, hogy a kisállomás előtti téren sűrű tömeg tolong, a menekülőket szállító vonatokra igyekeztek feljutni. Szenessel kimentek, hogy akit lehet, lebeszéljenek, ami nem járt eredménnyel, mert az emberek nagyon féltek. Másnap már le kellett vonulni az óvóhelyekre, mert már a város szélén álltak a szovjet csapatok.

A Vörös Hadsereg október 19-én foglalta el a várost, ekkorra már sokan elmenekültek. Szenes László helyben maradt és az emlékiratában részletesen beszámolt az óvóhelyen, és a szovjet katonákkal való találkozása során szerzett tapasztalatairól. A város elfoglalása előtt két nappal már nem tartottak istentiszteleteket, utána az óvóhelyen látogatta a híveket és tartott áhítatot, még az ostrom napján is. A város elfoglalása után néhány nappal már keresztelt, a negyedik napon temetett, majd engedélyt adott a városparancsnok az istentiszteletek megtartására. Hittant kezdtek tanítani a meginduló iskolákban, 1945 januárjában Szenes bibliakört indított, és meglátogatta a gyülekezeti tagokat, a Hatvan utcai kórházban végzett lelki gondozást. A nagytemplom helyreállítása 1945. április 15-én kezdődött, miközben a gyülekezet több ezer tagja végzett önkéntes munkát a romok eltakarítása érdekében és gyűjtést is szerveztek Szenes irányításával.²⁶ Ebben az időszakban sokat beszélgetett Révész Imrével, aki elmondta neki, hogy Horthyval nem volt jó a kapcsolata, mert a kormányzó tőle várta, hogy kezdeményezze a fia, Horthy

²⁵ Szenes László lelképásztori díjlevele 1945. szeptember 24. (Szenes László hagyatéka).

²⁶ SZABADI István (szerk.): Krisztusban nyert erő I. A tiszántúli református gyülekezetek háborús krónikája (1944–1945), Tiszántúli. Ref. Egyházkerület Levéltára, 2016, 248–249. Szenes László jelentése 1945. október 9. Debrecen–Péterfia.

István kormányzóhelyettesi előterjesztését, amit ő püspökként nem vállalt. A beszélgetések során megfigyelte, a püspök jól érzékelte, hogy a kibontakozó „új világban” az egyháznak egészen más lesz a szerepe, és ezeket a változásokat – az állam és egyház radikális szétválását, az oktatásból történő kiszorítását – viszonylag nyitottan fogadta, mint ahogy a szocialista tanokat is.

Szenes László 1945-től két éven át – a tanárhiány miatt – a debreceni Református Főgimnáziumban és a tanítóképzőben is tanított modern nyelveket, anatómiát és egészségtant, magánórákat is tartott, fizetést nem, vagy csak alig kaptak a tanárok ekkoriban, sokszor terméket, élelmet kaptak cserébe.²⁷ A püspök fölkérte, hogy a politikai rendőrség által letartóztatottakat a börtönben látogassa meg, a népbíróságon – többnyire a zsidósággal szemben elkövetett bűnök miatt halálra ítélték ügyében – siralomházi szolgálatát nyolc alkalommal látta el, a halálra ítétekkel ő töltötte az utolsó időt. Szenes László már 1945-re visszaemlékezve megállapította, hogy „Nem mutatkoztak, de a kommunista párt ott volt mindennütt, mint a rendező, a színpalak mögött. Kritikát nem várva, tapsra nem számítva. Cselekedtek és mentek a maguk útján.”

1945 és 1948 között Révész Imre Szenes Lászlót delegálta az akkoriban felállított társadalmi „vegyes bizottságokba”, mint a református egyház képviselőjét. Ezen pozíciói révén megismerte az új berendezkedés működésmódját, amit a következőképpen látott:

„itt kezdett éreledni bennem, hogy merő idővesztés egy gyakorló lelkipásztor részéről az ilyen elfoglaltság. Annyira kész helyzet elé állították e bizottságokat, hogy ott semmit el nem lehetett érni. Többek között, a külföldi ruhaszegély elosztási szempontoknál nem tudtam elérni, hogy a Kollégium diákjait eleve ne hagyják ki, mondván, hogy »az a jómódúak iskolája«.”

Az 1948-as esztendő a református egyházban is fordulópontot jelentett. A lelkészek az 1945-ös földelkobzás során elveszítették a megélhetésük alapját, majd 1948-ban a feleségeik – akik rendszerint református tanítónők voltak – az iskolák államosításával az állam szolgálatába kényszerültek, már ha kaptak munkát. Ezért elsőként a református egyházra helyezte az állam a nyomást, hogy „adja be a derekát”, egyezzen meg a további működés feltételeiről. Ezzel párhuzamosan a hagyományos református püspöki szerepkört is igyekeztek átfogalmazni, a régi reprezentáló, összefogó funkció helyett, egyfajta „prófétai”, irányító feladatkört kapott, amivel maga Révész Imre sem értett egyet. Ez a felülről lefelé történő irányítás távol állt a református egyház szellemiségétől és Szenes László sem fogadta el. Az egyezmény aláírását követően Révész Imrét is támadták, azért „mert egyháztörténeti jegyzetében azt írta, hogy a szocializmus »istenes céljaira istentelen eszközöket használnak«. Három nap alatt kellett kiköltöznie, iratai nagy részét és naplóját is elégette. Azt mondta: Elmegyek, hívhattok Imre bácsinak, vagy vén

²⁷ Szenes László: *Nyelvtanítási tapasztalatok és eligazítások*, Göd, 2000. (Kézirat) (Szenes László hagyatéka)

gazembernek, csak azt ne mondjátok, hogy püspök úr.”²⁸ Szenes László külön kiemelte az emlékiratában, hogy Csikesz Sándor mellett Révész Imre volt az, aki leginkább befolyásolta, legnagyobb hatással volt az életútjára.

Ezzel egyidőben megszületett a „szolgáló egyház” koncepciója, ami azt jelentette, hogy a lelkész a szószékről, bibliai alapokon a prédikációjával támogatja a kommunista berendezkedést és igyekszik azt elfogadtatni a hívekkel. Bereczky Albert dunamelléki püspök lett az egész református egyház elsősorú irányítója, ennek okát így látta Szenes László:

„Bereczky szűkebb környezetében néhányan a püspök szájából hallották, hogy ezt a fajta irányítást elsősorban Rákosi kívánta így. Neki nincs ideje –, úgymond – hogy négy autonóm egyházkerülettel, négy református püspökkel tárgyaljon. Bereczky lesz a »főpüspök« és felel azért, ahogyan az állam elvárásait lefelé továbbítja. [...] Bírálták azért is, mert minden veszteséghez jó képet vágott. Így alapot nyújtott annak a jelszónak, hogy ne fájjon, ha kevesebben járnak templomba. Csak azok mennek el, akik igazán nem tartoztak közénk. A megmaradókból pedig előbb-utóbb kialakul majd egy mintaszerű »hitvalló egyház«.”²⁹

A Tiszántúli Egyházkerület élére Révész Imre helyett Péter Jánost kellett megválasztani, de ő nem volt állásban az egyházkerületben, így előbb lelkésszé kellett választani. Így emlékezett erre Szenes László:

„Kádár Imre kieszelte, hogy mielőtt jelölt lenne, nagy gyorsasággal meg kell választani debreceni lelkésznek, mégpedig ott is a 11 templom közül a Nagytemplomhoz, mert mint megválasztott püspök úgyis annak lesz – mintegy szimbolikusan – a második lelkésze. Ez a lelkésszé megválasztás reám várt volna. Igen ám de az én 40 tagú presbitériumomban a sokféle rendű-rangú, foglalkozású ember között volt négy teológiai professzor is és a jogi karról az egyházjog professzora, egyúttal az országos egyház legfőbb jog-őre. Nem Péter János személye ellen tiltakoztak –, mert többet nem tudtak róla, mint-hogy egy fiatal egyházi újságíró, aki évek óta otthagya az egyházát, s minisztériumi tisztviselő lett – hanem az egyház belső rendjének épségét féltették és a törvényteleniségtől óvakodtak. Így nem választottuk meg előbb lelkésznek. Ekkor Erdei Ferenc –, aki Péter Jánoshoz mindig közel állt – a Parasztpártból három gépkocsit egy hónapra beállított és három személy, a 430 szavazati joggal rendelkező vidéki városokat, községeket felkereste, s hol fenyegetéssel (a papok kb. 10 %-a akkor éppen internálva volt), hol mézesmadzagok elhúzásával (a lelkész gyermekeit felveszik felsőbb tanintézetekbe, segílyt kapnak a lebombázott templom kijavítására stb.) rávették a presbitériumokat, hogy az ismeretlen Péter Jánosra adják szavazatukat, jöllehet a »jelölés« nem éppen a megszokott módon történt. A szavazás eredményeképpen csak 12 hely nem szavazott rá (a nagytemplomi presbitérium sem).”

²⁸ Szenes: *Énszázadom töredékei*.

²⁹ Uo.

Szenes Lászlóval az új püspök, Péter János 1949-től napi szinten érintkezett, aki elvárta az új irányvonal követését, sőt ezt Szenesnek kellett volna a többi lelkész felé is képviselnie. Péter megjegyezte, hogy nem az a baj, hogy az egyház a nagy múltú iskoláit átadta az államnak, hanem az, hogy nem kitörő örömmel adta át, s még mindig szomorkodik miatta. Nyilvánvalóvá vált Péter János számára is, hogy Szenes nem fogja az „új teológiát” képviselni és az is, hogy nem hisz a szovjet modell hazai adaptációjának megvalósíthatóságában, de ezt az egyházi szolgálatában, prédikációiban nem fejezte ki. Péter János ritkán prédikált a debreceni Nagytemplomban, de ha mégis előfordult, akkor a gyülekezet tagjai sorra kivonultak. Ez rontotta a püspök tekintélyét, aki az egyházmegye kevésbé ismert lelkészeit igyekezett különböző ígéretekkel maga mellé állítani. A püspök a nagyobb ünnepek alkalmával rendszerint meghívta a lakására, ebédre Szenes Lászlót, majd hosszasan beszélgettek. Szenes emlékirata szerint Péter íróasztalán csak diplomáciatörténeti munkákat látott, és egyre inkább az lett a véleménye, hogy inkább egy igen intelligens világi emberrel beszélget és nem az egyházkerület püspökével. Péter Jánosnak francia és angol nyelvből Szenes László fordított minden esetben, ha külföldiek érkeztek, bár Péter szinte mindent megértett, de nem beszélt.³⁰ 1952-től érezte, hogy a püspök mellőzi, és azt is, hogy egy lelkészekből álló csoport formálódott Péter körül (közülük kiemelkedett dr. Bartha Tibor,³¹ dr. Farkas Pál,³² dr. Varga Zsigmond³³), akik az „új teológiát” elfogadták, képviselték és heti rendszerességgel találkoztak, miközben egyre jelentősebb egyházi tisztségeket töltöttek be. Varga Péter János Debrecenbe kerülése után az első volt, aki vállalta, hogy az „új teológia” alapvonalait, ígéhirdetési konzekvenciáit kidolgozza, ennek népszerűsítésére szemináriumot is indított a lelkészek körében. Szenes szerint

„a püspök észrevehette, hogy az általa képviselt új teológiát» s annak horderejét ismerem, de korábban kialakult meggyőződésemet következtében nem veszem át.

³⁰ Szenes: *Nyelvtanítási tapasztalatok és eligazítások*.

³¹ Dr. Bartha Tibor (1912–1995) 1930-ban érettségizett Kunszentmiklóson, a debreceni teológián végzett, majd Halléban, Marburgban és Bázalban tanult. 1935-ben lelkészképesítő vizsgát tett, majd több helyen segédlelkészként szolgált. Munkácson hitoktató lelkész volt 1941 és 1945 között, majd Csalolcon szolgált, ezt követően 1950-től Debrecenben az Árpád téren, 1952-től a Nagytemplom lelkésze, majd 1958-tól tiszántúli református püspök egészen 1986-ig. 1959 és 1987 között a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke, 1964 és 1978 között a Keresztény Békekonzferencia alapító tagja és alelnöke, 1978-tól tiszteletbeli elnöke volt. Országgyűlési képviselő volt 1958 és 1988 között, az Elnöki Tanács tagja 1963-tól és 1988-ig. Szabadi: *Szorongásomban*, 533.

³² Farkas Pált, a Debrecen Városi Egyházmegye esperesét 1952. március 16-án Péter János püspök iktatta be új gyülekezetébe, korábban az ispotályi gyülekezet lelképásztora volt és ekkor lett Debrecen Kistemplom lelkésze: Farkas Pál debreceni esperes lelképásztori beiktatása a kistemplomi gyülekezetben, *Az Út* 5(1952/12), 1952. márc. 23., 3. https://adt.arcanum.com/hu/view/AzUt_1952_01-06/?pg=68&layout=s (Letöltés: 2023. augusztus 10.)

³³ Varga Zsigmond (1918–1997) református lelkész, latin, görög, német szakos tanár a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában 1942 és 1953 között, majd a debreceni református teológia újszövetségi teológia professzora 1978-ig. Szabadi István: *Névtár*, in Szabadi: *Szorongásomban*, 533.

Hallhatta tőlem, nem egyszer, hogy a templomba járó embereket már túltelítette a háború utáni évek számos újszerűsége. [...] Visszatérőleg hangoztattam ilyen tekintetben az egyház által elérhető emberek tűréshatárát s azt, hogy mint lelkipásztor én inkább a megnyugvást, a belső rendet, a velük történt nehéz események megemésztésének elősegítését tartom előbbre való pásztori feladatnak.”³⁴

A püspök körül formálódó csoport tagjai azzal vádolták Szenest, hogy burokban él, nem látja reálisan a folyamatokat, a nagytemplomi „semleges” igehirdetéseiben – melyeket a legtöbben látogatnak, a teológus hallgatók is – félrevezeti a híveit és a diákokat, hogy nem kell kiállni a rendszer mellett, és a közelgő – 1953. május 17-én rendezett – országgyűlési választásokon való aktív részvételre sem buzdította megfelelően őket.

A korszak „hangulatát” a hívek oldaláról Szenes László a következőképpen jellemezte: „lelkészi hivatalomban hetente többször sírtak, olyanok, akiket lakásukból kidobtak. Két alkalommal még halálra ítélték feleségei is, az egyikőjük azzal, hogy a munkahelyén a párttitkár behívatta, hogy nehogy másoknak panaszkodni merjen, és majd az ítélet végrehajtásának idején gyászruhát merészelve hordani.”

1953 tavaszán, Sztálin halálakor Péter János Nagy-Britanniában tartott előadásorozatot a szovjet társadalmi berendezkedés és az egyház jó kapcsolatáról, amikor Szenes László ellen néhány lelkész igyekezett vádpontokat gyűjteni – ekkorra már megromlott a viszonya a püspökkel. Az 1953. május 12-én tartott lelkészértekezleten Bartha Tibor számonkérte Szenest, hogy a választások előtt nem megfelelően prédikált, a lejegyzett mondataihoz kommentárt fűzött, ami egyre inkább felháborította. Közben Szenes Lászlónak ételmérgezés miatt súlyos májgyulladás lett. Ezen előzmények után azzal fogadták a hazatérő püspököt, hogy Szenes ellene „egyházi összeesküvést szervezett”. Ez nem volt igaz, és bizonyítani sem tudták, de június 8-án felmentették és fegyelmi eljárást terveztek indítani ellene. A felfüggesztést elrendelő határozat szabálytalan volt, mert nem rögzítette a felfüggesztés okát, hanem ezt egy későbbi vizsgálat lefolytatása utánra halasztotta, ugyanakkor már előre minősített. Az iratban megállapították, hogy „a legnagyobb mértékben” megsértette az állása méltóságát, a református egyház törvényeit, rendjét, „Istentől rendelt útját”, valamint az állam és egyház közötti egyezményt. Demoralizálta a lelkésztestületet, annak egységét, engedelmességét. Megbánást nem mutatott, s ezzel elejét vette minden további lelkigondozói igyekezetnek.³⁵ A felfüggesztés után, az egyházi eljárás mód szerint át kellett adni a hivatalát – leltár mellett – a kirendelt Ferenczy Károly ideiglenes helyettes lelkésznek. Figyelmeztették, hogy a püspök kívánsága szerint ne utazzon el, sőt lakását is csak indokolt esetben hagyja el, a gyülekezeti tagokkal ne érintkezzen, majd a telefonját is kikapcsolták.

Szenes László az emlékiratában rögzítette, hogy június 18-án két, általa nagyra becsült gyülekezeti tag csengetett be hozzá, akik könnyek között mondták el

³⁴ Szenes: *Énszázadom töredékei*.

³⁵ Uo.

neki, hogy személyes ismeretségük révén felkeresték az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) megyei egyházügyi titkárát a lakásán. Jóakarátú beavatkozásra szeretnék volna kérni az ügygel kapcsolatosan, a titkár azonban félbeszakította őket azzal, hogy: „Szenesnek mennie kell!”³⁶

Közben Rákosi megbukott és Nagy Imre vette át a kormányt, így az egyházi emberekkel szembeni nyomás is mérséklődött, ezért inkább lemondásra kényszerítették Szenest. Péter János hamis ígérete alapján Szenes 1953. július 27-én átadott egy dátumozás nélküli biankó lemondó levelet, melyet július 17-ére visszadátumoztak, és még aznap a Debreceni Egyházmegye Elnöksége határozatban elfogadta.³⁷ 1953. július 28-án a „Debreceni Református Egyházmegye Bíróságának Időszaki Tanácsa Szenes László Debrecen-Péterfia utcai lelképásztor az egyházmegye bíróságának elnöksége által június 8-án kimondott felfüggesztését megszüntette. Így kellett határoznia, mert Szenes László 1953. július 17-én a presbitériumnak írt levelében lemondott állásáról, amit július 27-én az egyházmegye elnöksége elfogadott, így a felfüggesztése tárgytalanná vált.” Az irat egyik példányát az ÁEH-nak is elküldték.

Szenes Lászlónak 18 év után azonnal – a püspökkel folytatott beszélgetés után a következő vonattal – el kellett hagynia Debrecent, szigorú fenyegetésekkel rendelkező állományba került. A leányfalusi idők otthonának egy kis helyiségét jelölték ki számára tartózkodási helyül, fizetése nem volt, világi állást nem vállalhatott. Szenes László kényszeráthelyezése viszonylag jól dokumentált, míg ezeket általában szóban intézték, és kevésbé készültek és maradtak fenn iratok.³⁸

Szeptember végén közölték vele, hogy a koldi lelkész, Fülöp Mihály szívbetegsége miatt a nyugdíjazását kérte, így a helyére kerülhet. 1953. szeptember 13-án Marton János koldi gondnok levelet írt az újonnan megválasztott Szenes László lelkésznek, a presbitérium egyhangúlag támogatta.³⁹ 1953. október 18-án iktatták be koldi szolgálatába. A Dunamelléki Egyházkerülethez tartozott, itt a nyugállományba vonulásáig, 31 évig szolgált. Bereczky Albert püspök atyailag fogadta Szenes Lászlót és támogatásáról biztosította, azt is elmondta, hogy Péter János szerint nem kellene ünnepélyesen beiktatni. Ennek ellenére Bereczky Albert püspök és Kiss Roland főgondnok ünnepélyesen iktatta be, tíz lelkész áldotta meg a szolgálatát, majd hamarosan engedélyt kapott hittan oktatására is. Ekkor még nem házasodott meg, így a gyülekezet tagjainál ebédelt sorban, ennek révén ismerkedett meg velük. A családok látogatását a későbbiekben is rendszeresen folytatta.

Kosdon áldatlan állapotok fogadták az egyházközségben, ugyanis a korábbi lelkész még a parókián lakott, a presbitériumot felfüggesztették, az orgona darabokban volt, az egyháztagok veszekedtek, a kassza üres volt. Szenes László

³⁶ Uo.

³⁷ Debreceni Egyházmegye Elnökségének végzése, 1953. július 27., 335/1953. (Szenes László hagyatéka)

³⁸ Szenes: *Énvezésköztöm töredékei*.

³⁹ Marton János koldi gondnok levele Szenes Lászlóhoz, 1953. szeptember 13. (Szenes László hagyatéka)

igyekezett a széthúzó gyülekezetet összefogni. 1954-ben kifestették a templomot és kijavították a falazatot. Kosdon 220 református család élt ekkor, de csak 80 kötődött az egyházhoz, 1954-ben már 153 családra bővült az egyházfenntartói hozzájárulást fizetők száma, ami elsősorban a lelkész rendszeres családlátogatásainak volt köszönhető.⁴⁰ A temetőt bekerítették és fákat ültettek benne. A belmissziói munka is megélné a gyülekezetben: rendszeresek lettek a házi istentiszteletek, imahetek, bekapcsolódtak a sajtószolgálatba. 1955-ben felújították az orgonát és az esőcsatornát, vegyes énekkart alakítottak és programjukkal járták a környező gyülekezeteket, a 120 darab régi énekeskönyvet újra bekötötték.

Szenes feleségül vette Szecső Juditot, és megszületett két fia, Tamás 1955-ben és Márton 1956-ban, a forradalom idején – a szüléskor komplikációk adódtak, a mentőautókat Budapestre rendelték – a helybeliek segítségének köszönhetően az utolsó pillanatokban sikerült kórházba jutni. Szecső Juditot még Debrecenben ismerte meg a lelkész, a gyülekezet hamar befogadta, éveken át orgonált az istentiszteleteken, később egy kollégiumban kezdett dolgozni. Szenes László a forradalom idején önmérsékletre intette gyülekezetét, élelmiszerral megrakott teherautókat küldött a falu a fővárosba.

1956. október 20-án az Egyetemes Konvent határozatot hozott a „méltatlan hátrátételt szenvedett egyházi tisztségviselők felülvizsgálata tárgyában”. A hátrátételek okát három típusba sorolták. Azt is kimondta a határozat, hogy a hátrátételt szenvedetteket rehabilitálni kell az egyházmegyéknek és az egyházkerületeknek. Pap László 1956. november 2-án adta közre a meghurcoltak listáját, közülük több mára feldolgozásra került (Demjén István, Dobos Károly, Ecsedy Aladár, Szabó Imre), de voltak olyan személyek is a listán, akik hátrátétele nem volt méltatlan (például Paczoly György nagykőrösi lelkész).

Az utóbbi időben Lányi Gábor háromféle kategóriába sorolta a hátrátételek okait, ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy minden eset egyedi, és nehéz a tipizálás: Az első kategóriába sorolta az olyan lelkészek ügyeit, akikkel szemben az állam indított büntetőeljárást, majd az egyházi hatóságok. A második kategóriában állami eljárás nélkül az egyházkormányzat részéről történt a méltatlan hátrátétel. Ez történhetett egyrészt koncepciók elemeket mutató fegyelmi eljárás keretében, másrészt úgy, hogy nem került sor egyházi bírósági eljárásra, hanem nyomásgyakorlással, megfélemlítéssel vették rá a lemondásra a lelkészt.⁴¹ Pap László listájában a kényszerű lemondás kategóriájába került Szenes László is.⁴²

⁴⁰ A református lelkészek körében a korszakban, főleg a kényszerkollektivizálás traumáinak feldolgozása idején jellemző volt a családlátogatások magas száma. Például a Bács-Kiskunsági Egyházmegyében 1961-ben az 50 lelkész 7350 családlátogatást végzett, egy lelkész átlagosan 150-et. Rigó Róbert: Pártállami „szociográfia” a hatvanas évek vallási életéről, *Forrás* 54(2022/2), 28–64, 57.

⁴¹ LÁNYI Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézet Reformáció Öröksége Műhely – KRE Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020, 41–42.

⁴² Uo., 203.

Visszatérve a kosdi gyülekezeti munkára, 1957-ben hittanoktatásra 57 tanulót írtak be, csak három református gyermek nem járt hittanra. A hitoktatás a nulladik órában volt, a gyerekeket három csoportba osztották. Szenes László lelkészsége alatt a hitoktatás mindvégig, megszakítás nélkül folyt a faluban, a szülők a „lebeszélési” törekvések ellenére is beírták a gyermekeiket. Voltak olyanok, akiket később ki kellett húzni, mert például a szülei a váci börtönben dolgoztak, a gyerekeik ennek ellenére is részt vettek a foglalkozásokon. Diavetítőt vettek a gyermek- és ifjúsági istentisztelet színesebbé tétele érdekében. A konfirmációra végig a Szenes által összeállított kátéból készültek a fiatalok. Gyülekezeti énekkart szervezett, melyben 35-40 tag négy szólamban énekelt együtt, nyolc énekszámból és összekötő szövegből összeállított műsorukkal a környékbeli gyülekezeteknél jártak vendégszereplésben. Az énekkar a hatvanas években szűnt meg, amikor már egyre többen eljártak dolgozni, sokan három műszakban, így nem lehetett közös időpontot találni a próbákra. A gyülekezetben a bethánista és a tradicionális szemléletűek között ellentét alakult ki, „akik a megtérés teológiáját nem tudták magukévá tenni”. A baptisták néhány egyháztagot, presbitert igyekeztek áttéríteni.

1959-ben a kényszerkollektívizálás Kosdot is elérte. A váci üzemekből agitátorok szállták meg a falut, és rábeszéléssel, illetve durvább eszközökkel győzködték az embereket. A meghatározó gazdákat 24 órán át tartották bent a tanácsházán és váltott agitátorok „puhították” őket. „Az egzisztenciát jelentő földjeik közösbe vitelével, a gyülekezet és a presbitérium derékhada alól kihúzták a talajt, utána pedig nevetséges értékű munkaegységért dolgoztatták őket.”⁴³ A családok rendelkeztek tartalékokkal és a háztájit a málnával betelepített földeken vették ki, így a jövedelemkiesés nem vált tragikussá és az egyház anyagi helyzetét is szinten tudták tartani.⁴⁴

1962-ben „Nagy János” fedőnevű ügynök (Fónagy Zoltán esperes, Tahitótfalú) azt jelentette Szenes Lászlóról, hogy „ellenzéki mentalitású”, de nem kifejezetten a bethániához sorolható.⁴⁵ Az ügynök jellemzése szerint: „Debrecen-Nagytemplomból került ide néhány évvel ezelőtt. Ottani egyházkormányzati tisztogatás során került sor a leváltására. Helyzetével megbékélt, rusztikus egyéniség. Az 1956-os egyházi lázadás során okosan viselkedett, nem próbált a zűrzavarban visszamenni Debrecenbe. Gondolatait ügyesen titkon tartja, így nem igen tudni felőle semmit.”⁴⁶ Szenes Lászlót a külföldi kapcsolatai miatt külön megfigyelték és nyilvántartották. 1964. június 7-én generális vizitációra érkezett Szamosközi István püspök Kosdra. A püspök kiemelte, hogy az „egyházkerületben kevés olyan gyülekezet van, ahol a lelkész, a presbitérium és a gyülekezet annyira egységes, mint Kosdon, nem sok lelkipásztor mondhatja el magáról, hogy minden évben

⁴³ Szenes: *Évszázadom töredékei*.

⁴⁴ A kényszerkollektívizálást követően az egyház helyzetét bővebben l.: Rigó: Pártállami „szociográfia”, 28–64.

⁴⁵ SZABÓ Bence: „Kísérlet a református egyház szellemi autonómiájának teljes felszámolására – a kegyesség, mint teológiai irányzat hitélet peremére szorítása.” (Kézirat)

⁴⁶ Uo.

végig látogatja gyülekezetének minden családját”.⁴⁷ Szenes László az emlékiratában a következőképpen jellemezte ezeket az alkalmakat:

„a látogatások 45-50 percet vettek igénybe: ismerkedés, barátkozás, testvéri viszony kialakítása és őszinte légkör volt az elsődleges cél. Később bevonult az ige, a családi Biblia elővétele, a nem értett lelki és vallási kérdések tisztázása. Több év jó kapcsolata után előkerülhettek a család nehezebb »belügyei« (örökleti ellentétek, régi ellenségeskedések s a jellegzetesen falusi sértődékenység stb.), amelyekre közösen kerestük a megfelelő kiutat.”⁴⁸

A hívek adományozókedve nőtt, ennek köszönhetően kicserélték a csillárokat, szőnyeget vettek és a templom fűtését is megoldották, az orgonát felújították. 1968-ban Tamás fiával együtt 22-en, 1970-ben pedig Márton fiával együtt 19-en konfirmáltak. 1967-ben döntöttek a vizes és dohos parókia újjáépítéséről, 1972 szeptemberére készült el, gyülekezeti terem is kialakítottak benne, az épület közel 400 ezer forintba került. Több mester térítés nélkül dolgozott, a régi anyagokat is igyekeztek felhasználni, a gyülekezet tagjai 160 egész és 310 félnapi munkával járultak hozzá az építkezéshez, ezen túl a lelkész is 120 napot dolgozott. 170 család adományával is hozzájárult a munkálatokhoz.

1972-ben 502 református élt Kosdon. 1973. október végén ünnepi istentiszteleten köszöntötték a 25 éve presbitereket és Szenes László 20 éves kosdi szolgálatát. Köszöntötte az elsőként keresztelt az elsőként konfirmáltak nevében és az első házasodó gyülekezeti tag is. 60 fős ebédet tartottak a gyülekezeti teremben, melyen részt vett Madarász Lajos esperes is. 1974-ben 100 fős étkezésletet vásárolt a presbitérium, poharakkal, evőeszközökkel, ezt bérelték a faluban esküvők alkalmával is. 1974-ben Kosdon rendezték meg az egyházmegyei közgyűlést, az első nap 70, a második nap 140 ember ételmezéséről és elszállásolásáról kellett gondoskodnia a gyülekezetnek. A hetvenes években lényegében nem változott a templomlátogatás mértéke, közönséges vasárnapokon 110 körül alakult a létszám, kiemelt napokon, nagy ünnepeken 180–200 fő vett részt az istentiszteleten. Ez azt jelentette, hogy a teljes egyházközségnek csaknem fele ott volt a templomban. 1975-ben villamosították a harangozást. Ebben az évben két gondnokot választott a gyülekezet, egy bethánistát és egy tradicionális irányzatút. 1977-ben kifestették a templomot és a toronysisakot. 1978 őszén emlékeztek meg Szenes László 25 éves szolgálatáról.

1980-ban, egy 1849-ben Kosdon elesett honvédnek (Magyar Károly, Damjanics katonája a helyi anyakönyvben is szerepelt) szerettek volna emlékművet állítani halottak napján, de a helyi pártszervezet értesítette a járási szerveket és a megyei ÁEH előadót, kiszálltak a faluba és a tanácsházára beidéztek a lelkészt.

⁴⁷ Kiss Réka: Legális–illegális–féllegális. Tiltott és túrt pasztoráció a református egyházban a hatvanas években. Források és megismerés határai, in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, identitás, történelem 2018*, Budapest, L’Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar, 2019, 261.

⁴⁸ Szenes: *Évszázadom töredékei*.

Nacionalizmussal és irredentizmussal vádolták meg. Végül az emlékmű avatását a párt és az iskola közösen végezte. 1981 nyarán Szenes Lászlónét Vácon egy gyalogátkelön elütötte egy autó, többször megműtötték, de tartósan mozgáskorlátozott lett. 1983 októberében köszöntötték Szenes Lászlót szolgálatának 50. és kosdi szolgálatának 30. évében. Fónagy Zoltán esperes hirdetett ígét, majd ünnepi ebédet tartottak. 1984 őszén Szenes bejelentette nyugdíjba vonulási szándékát 74 évesen, az 52 éves lelkészi szolgálatából 31 évet Kosdon töltött.⁴⁹

1959-től Szenes László a budapesti orvosi egyetemen heti két alkalommal tanított angol nyelvet az anatómiát és szövettant oktató orvosoknak, kutatóknak. Át is vették volna az egyetemre angoltanárnak, de akkor nem folytathatta volna a lelkészi hivatását, így húsz éven át volt óraadó. Később a rák- és agykutatókat is oktatta, napi 8–10 órában. Közép- és felsőfokú nyelvvizsgákra is készített föl orvosokat és a tanulmányaik fordításában is jelentős szerepet vállalt, néha francia nyelvre is tanította őket. Húsz év után már nem járt be Budapestre az egyetemre, hanem a váci kórház orvosait tanította angolra. Ennek a „másodállásnak” köszönhetően megszűntek az anyagi nehézségeik, és 1967-ben családi házat tudtak venni Alsógödön a nyugdíjas éveikre. 80 évesen hagyta abba a nyelvtanítást véglegesen.⁵⁰

A 42 lelkészt magában foglaló Északpesti Egyházmegyében több kiemelkedő képzettségű lelkész szolgált, akik felismerték, hogy Szenes László nyelvtudása hasznára lehet az önképzésüknek. Három nyelven olvasott, figyelemmel kísérte a külföldön megjelenő teológiai irodalmat, a fontosabb művekre felhívta a többiek figyelmét. Hosszú időn át igehirdetési szemináriumot vezetett számukra. Az egyházi újságok és folyóiratok sokáig nem közölték írásait. 1967-ben Bartha Tibor zsinati elnök hívatta, és azt kérte Szenes Lászlótól, hogy három kiváló szerző (Ablonczy Dániel, Adorján József és Gyökössy Endre) házassági kérdésekkel foglalkozó írásait dolgozza egybe, egy kötetbe. A szöveggyűjtemény *Nem jó az embernek egyedül*⁵¹ címen jelent meg, és igen népszerű lett, többször is kiadták. Szenes ezután a lelkészi továbbképzést segítő *Hirdesd az ígét. Igehirdetők kézikönyve*⁵² című kötet szerkesztőbizottságának tagja lett, melyben írásba foglalta a korszerű temetési igehirdetések irányelveit. Majd felkérték, hogy írjon meg egy régóta tervezett könyvet a friss gyászba kerülők vigasztalására vonatkozóan. A könyv *Nincs már szívem félelmére*⁵³ címen jelent meg, a teológiai nézetei összefoglalásával. A kötet

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Szenes: *Nyelvtanítási tapasztalatok és eligazítások*.

⁵¹ ABLONCZY Dániel – ADORJÁN József – GYÖKÖSSY Endre: *Nem jó az embernek egyedül. Útravaló házasságot kötő fiataloknak*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1972. (több kiadás) Lektorálta: Papp János, Szenes László.

⁵² TEGEZ Lajos (szerk.): *„Hirdesd az ígét”. Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980. Szerzők: Márkus Mihály, Cseri Kálmán, Szenes László, Szénási Sándor, Sebestyén János, Adorján József, Molnár Miklós, Szabó László, Karasszon Dezső, Dr. Boross Géza, Dr. Békési Andor, Nagy Antal.

⁵³ SZENES László: *Nincs már szívem félelmére. Megnyugást keresőknek, gyász idején*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1980.

első kiadása 1974-ben volt, 2002-ben már a hetediknél tartott. Kiadták Fosdick *A Biblia a modern ember kezében*⁵⁴ című könyvét is, amelyet angolról fordított. Ezek mellett közel 70 különböző írása jelent meg az egyházi sajtóban, az egyházi lapok ismét közölték a beküldött munkáit.

ÖSSZEGZÉS

Megállapíthatjuk, hogy Szenes László élete során többször került nehéz, kilátástalan helyzetbe, de tehetsége, kitartása és szorgalma mindig átvezette ezeken. Szülei elváltak, korán elvesztette az édesanyját, ennek ellenére kiemelkedően végzett a teológián, magas szintű nyelvtudást szerzett, amit a külföldi ösztöndíjak során tökéletesített. Minden bizonnyal kiemelkedő lelkészi képességének köszönhetően 30 éves korában a debreceni egyetemi templomban, majd néhány évvel később az ország egyik legjelentősebb református templomában, a Nagytemplomban kapott szolgálatot. Az ötvenes évek első felében ilyen kiemelt helyen nem maradhatott olyan lelkész, aki nem kellő meggyőződéssel prédikált a kommunista berendezkedés mellett, összetűzésbe került az „új teológia” képviselőivel, ezért lemondásra kényszerítették. 1953 őszén egy kis faluban, egy másik egyházkerületben kezdett „új életet”, a szűkösebb lehetőségek megragadásával erős és fejlődő gyülekezetet épített, melyben igyekeztek a korszak keretei között erősíteni a közösséget, továbbadni a hitet, javítani az infrastrukturális körülményeket. Magas szintű nyelvtudásának köszönhetően évtizedeken át tanította angol nyelvre az orvostudományi egyetem kutatóorvosait, ami a család anyagi lehetőségeit is javította. Idősebb korában már publikálhatott, teológiai témájú írásokat, könyveket adott közre.

Szenes László a lelkészi karrierje megtörését és az esetleges kárpótlását, rehabilitálását a következőképpen látta:

„Szerintem nem a kárvallottaknak, hanem az egyház népének van szüksége elsősorban a rehabilitációra, vagyis annak kimutatására, hogy voltak, akiknek a magatartását nem a saját túlélésük, hanem a hivatásukból következő elköteleződés határozta meg. A legszélesebb egyházi közvéleménynek van szüksége arra, hogy megtudja: voltak, akik nem hajoltak meg könnyen, mert közben valami más hangot is hallottak. Voltak, akiknek életébe került az, amit velük elkövettek, vagy másképpen tört derékba az életük, szolgálatuk.”

Ezek alapján őt is példaként állíthatja az egyház tagjai elé, mint aki a hivatása, elköteleződése és értékrendje alapján nem volt hajlandó az egyházát és tagjait kiszolgáltatni a kommunista diktatúra ateista törekvéseinek. Olyan határozott gondolkodású, *igehirdető lelképásztor* volt, aki erről az útról nem tért le sem külső kényszer, sem előny, sem csábítás következtében.

⁵⁴ FOSDICK. H. E.: *A Biblia a modern ember kezében*, fordította Szenes László, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1980.

ABSTRACT

Róbert Rigó: From Debrecen to Kosd. An Outline of László Szenes' Pastoral Career (1910–2007)

In the course of his life, László Szenes found himself in difficult and hopeless situations several times, but his talent, perseverance and diligence always got him through them. His parents got divorced, he lost his mother at an early age, despite this, he graduated with excellent results in theology and acquired a high level of language skills, which he could improve during the time of foreign scholarships. No doubt due to his outstanding pastoral skills, he served in the university church in Debrecen at the age of 30, and then a few years later, in one of the country's most important Reformed churches, the Great Church of Debrecen. In the first half of the 1950s, a pastor, who preached in favour of the communist system with insufficient conviction and who clashed with the representatives of the “new theology”, could not remain in such a prominent position, and was therefore forced to resign. In the fall of 1953, he started a “new life” in a small village, called Kosd. Seizing the limited opportunities, he built a strong and developing church, tried to strengthen the community, pass on faith, and improve the infrastructure conditions within the framework of the era. In his elderly years, he was allowed to publish writings and books on theological topics.

Keywords: the church policy of the communist dictatorship, forced resignation, relocation, church building, persistence in values, Reformed Church in Hungary